

Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini

Zlatko Šram

Hrvatsko akademsko društvo

Sekcija za sociologiju, psihologiju i političke znanosti, Subotica, Srbija

e-mail: sram.had@tippnet.co.yu

SAŽETAK Na uzorku bunjevačkih Hrvata u Vojvodini nastojali smo utvrditi (1) povezanost sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti s kulturnim i političkim konzervativizmom kao jednodimenzionalnim konstruktima; (2) utjecaj sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma i (3) predikativnu važnost dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma u pogledu preferencija različitih političkih opcija. Istraživanje je izvršeno na uzorku od 489 punoljetnih bunjevačkih Hrvata u Subotici od kojih se polovica nacionalno izjasnila Hrvatima, a druga "samo" Bunjevcima. Rezultati su pokazali da je političko-kulturni obrazac nazvan "tradicionalna autoritarnost i socijalistički mentalitet" u većoj mjeri izražen kod niže obrazovanih ispitanika koji su se nacionalno izjasnili samo kao Bunjevci i kod kojih je prisutan manji stupanj religioznosti. Dimenzije političkog konzervativizma ili socijalističkog mentaliteta, za razliku od kulturnoga, pokazale su se važnim prediktorima preferencija onih političkih opcija koje Bunjevcima negiraju pripadnost hrvatskoj naciji. Autoritarnost, netolerantnost dvoznačnosti, izbjegavanje neizvjesnosti i dogmatizam jesu oni koncepti pomoću kojih se pokušava objasniti i razumjeti političko-kulturni konzervativizam jednoga dijela bunjevačkih Hrvata.

Ključne riječi: konzervativizam, tradicionalna autoritarnost, socijalistički mentalitet, političke opcije, bunjevački Hrvati, Vojvodina

Primljeno: svibanj 2007.

Pribvačeno: lipanj 2007.

1. Uvod

Jedan od problema u društvenom i političkom životu bunjevačkih Hrvata u Vojvodini njihova je podjela na "samo" Bunjevce s jedne i na Hrvate s druge strane. Takvo određenje drastično je došla do izražaja u popisu stanovništva iz 1991.

Buđenje srpskog nacionalizma krajem 80-ih i agresija na Republiku Hrvatsku početkom 90-ih godina prošloga stoljeća jednim su dijelom svakako doprinijeli ovoj podjeli. Hrvati su, naime, od strane Miloševićeva režima bili optuživani za razbijanje bivše Jugoslavije i politički percipirani kao neprijateljski raspoloženi “prema svemu što je srpsko”. U ozračju takve srbijanske ratne političke propagande vrši se popis stanovništva, i bunjevačkim se Hrvatima nudi politička odstupnica na način da se odreknu pripadnosti hrvatskom narodu uz istodobno isticanje tzv. bunjevačke nacionalne samobitnosti. I u ranijoj povijesti, kad su bunjevački Hrvati živjeli u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, njihova je elita “znala da bi poticanje samosvijesti Bunjevaca o njihovoj pripadnosti hrvatskoj naciji zasigurno izazvalo represivnu reakciju mađarskih vlasti...” (Bušić, 2004.:169). Izgleda da je “bunjevština” u različitim političko-povijesnim kontekstima imala funkciju određenog političkog obrambenog mehanizma.

Unatoč tome, povijesna je znanost utvrdila kako su Bunjevci velika skupina hrvatskoga naroda koja je bila naseljena u raznim dijelovima Kvarnerskog primorja, Dalmacije, Like i Bosne i Hercegovine (Sekulić, 1990.). “Udaljenost i teritorijalno-politička izdvojenost od modernizacijskog središta matičnog etničkog prostora (hrvatskog, Z. Š.) tijekom 19. i u prvoj polovici 20. st. za posljedicu ima slabljenje svijesti u dijelu bunjevačke populacije o zajedničkom kulturnom identitetu s matičnom hrvatskom nacijom. Napose se to ogleda u jezičnoj povezanosti kao jednoj od glavnih sastavnica kulturnog identiteta jer Hrvati-Bunjevci dijele s većinom hrvatskog stanovništva najrašireniji narodni govor – štokavsku ikavicu” (Bušić, 2004.:86). Drugim riječima, neovisno o tome izjašnjavaju li se bunjevački Hrvati u Vojvodini na popisu stanovništva “samo” kao Bunjevci, oni pripadaju hrvatskom nacionalnom korpusu. Ipak, sociološka je činjenica da se danas bunjevački Hrvati u Vojvodini na popisima stanovništva međusobno dijele na Hrvate s jedne i na “samo” Bunjevce s druge strane. Imajući na umu ovu sociološku tvrdnju vodili smo računa da imamo podjednak broj jednih i drugih ispitanika u uzorku na kojem će biti izvršeno ovo istraživanje.

Za očekivati je bilo da nakon pada Miloševićeva režima nova demokratska vlast više neće potencirati bunjevačku nacionalnu “samobitnost” i kako bunjevački Hrvati neće imati potrebu koristiti “bunjevštinu” kao socijalni i politički obrambeni mehanizam. Ova se očekivanja ne samo nisu ostvarila, nego je u međuvremenu od strane demokratske vlasti došlo do priznavanja Bunjevaca kao nacionalne manjine omogućivši im legalno formiranje *Bunjevačkog nacionalnog vijeća*, a broj je onih koji se izjašnjavaju jedino kao Bunjevci prema popisu stanovništva iz 2002. godine ostao isti kao i 1991. godine.

Politička i svaka druga potpora “bunjevštini” često se doživljava i tretira kao asimilacija Hrvata u Vojvodini, te se u tom kontekstu upućuju pozivi za njenu političku prevenciju. Primjerice, u jednom stranačkom priopćenju za javnost Demokratski savez Hrvata u Vojvodini poziva domicilnu i matičnu državu da reagiraju, i to sljedećim riječima: “... pozivamo vlasti domicilne države – Republike Srbije da prestanu materijalno i logistički favorizirati asimilaciju hrvatskog naroda u Vojvo-

dini i ujedno pozivamo tijela matične države – Republike Hrvatske da poduzmu političke mjere radi zaštite manjinskih prava Hrvata u Vojvodini” (“Hrvatska riječ”, 15. prosinca, 2006.). Očigledno se ovdje radi o eksplicitnom pozivu hrvatskoj vanjskoj politici da intervenira u prevenciji asimilacije Hrvata u Vojvodini na taj način da se određenim diplomatskim mjerama i postupcima uključi u aktualni problem nacionalne samoidentifikacije bunjevačkih Hrvata. Nameće se, međutim, pitanje je li realno očekivati da bi specifične *ad hoc* diplomatske intervencije u značajnoj mjeri doprinijele konsolidaciji nacionalne svijesti bunjevačkih Hrvata u slučaju da su razlike u pogledu strukturiranosti i stupnja internalizacije određenih stavovskovrijednosnih obrazaca koji postoje između Bunjevaca i Hrvata takve prirode da ne podliježu lakim i relativno brzim promjenama. Isto se tako može postaviti pitanje bi li došlo do znatnijeg smanjenja broja onih koji se nacionalno izjašnjavaju “samo” Bunjevcima u slučaju da srbijanska državna politika odustane i prestane davati “materijalnu i logističku” potporu bunjevačkoj političkoj opciji.

U svakom slučaju vidimo da se problem “bunjevačkog pitanja” odnosi na eksplicitno unutarnje i implicitno vanjskopolitičko pitanje na koje je teško dati određene odgovore ako se “vizija i budućnost vojvođanskih Hrvata ne temelji na recepciji kako nasljeđa i aktualnog stanja unutar zajednice tako i srbijanskog društva u cjelini...” (Žigmanov, 2006.:61–62), odnosno ako se pored povijesnog nasljeđa ne uzima u obzir i “percepcija društvene stvarnosti” (Ilišin, 2002.:162). Drugim riječima, slijedeći Parsonsov konceptualni okvir teorije društvenih sustava “zadovoljavanje individualnih ili kolektivnih potreba ne događa se u nekom vrijednosno-kulturalnom i društvenom vakuumu već uvijek u nekom određenom vrijednosno-kulturnom referentnom okviru konkretne zajednice ili društva u cjelini” (Dulić, 2006.:12).

Na konzervativni društveni karakter bunjevačkih Hrvata ukazivali su različiti autori. Govoreći o društvenom životu bačkih (bunjevačkih) Hrvata Ante Sekulić (1990.) naglašava patrijarhalni karakter zajednice u kojoj su živjeli i za koju je karakteristična autarkijska ekonomija (sama sebi dovoljna). Subotički biskup Ivan Antunović, koji je živio i djelovao u 19. stoljeću, ukazuje na zadrugarstvo kao jednu od najznačajnijih odrednica društvenog života i zajednice bunjevačkih Hrvata. Na jednom mjestu on kaže: “Razmatro ti čovjeka u pogledu čudorednom, tvarnom ili političkom, svagdi češ naći, da je za njegov koristnije, ako u zadrugi što dulje postoji. Zadrugu treba smatrat kao vrilo, građanskog žića svakog čovjeka, u pogledu duševnom i tvarnom... Zadruga je dakle ogledalo, u kom se zrcra čudoredan, i gospodarski život svakog čovjeka” (Antunovich, 1879.:426).

Patrijarhalni karakter zadružnog života na slikovit način opisuje Alojzije Stantić, suvremeni subotički autor koji i danas piše na izvornoj bunjevačkoj ikavici: “Ko u svakoj zajednici tako i u obiteljskoj zadrugi domaćin, obično najstariji muškarac ‘dida’, bio je glava zadruge s dvadesetak i više čeljadi. Njega su svi slušali: ‘kako su dida kazali, tako mora bit’ su riči na kojima je počivao odnos čeljadi u zadrugi. ‘Dida’ je držao budelar (lisnicu, raspolagao je s novcem), zapovido ko će šta radit, kako će i šta radit...” (Stantić, 2006.:46).

Zadružna kultura, koja upućuje na prisutnost konzervativnog, patrijarhalnog, autokratskog i autoritarnog društvenog karaktera, u izvjesnoj mjeri korespondira s konceptom one društvene skupine koju Ferdinand Tönnies naziva "zajednicom", nasuprot onoj društvenoj skupini koju naziva "društvom" (prema: Lukić, 1987.). Krvna, prostorna i intelektualna bliskost, te prevladavanje običaja, tradicije, solidarnosti i prisnosti, navode se kao temeljne karakteristike Tönniesovog koncepta "zajednice" (prema: Gurvitch, 1965.). Ova se kultura, odnosno otpor prema promjenama, prema Sekulićevim riječima održala gotovo sve do naših dana: "I dok je u rad i službu zemlji, salašu, posjedu i njivama prodiralo novo..., u obitelji su se uporno, ljubomorno čuvali odnošaji koji su nekoć davno uvedeni na temelju životnog iskustva, pučko-vjerskog svjetonazora. Tako je bilo tijekom vjekova, nepromijenjeno i postojano, sve do sredine našeg stoljeća" (20. stoljeća, Z. Š.) (Sekulić, 1990.:146).

Drugim riječima, konzervativizam se kao stil života i svjetonazor kod bunjevačkih Hrvata održavao unatoč nastalim tehnološkim, političkim i društvenim promjenama. Upravo pomoću koncepta konzervativizma nastojimo barem djelomično rasvijetliti one segmente društvene svijesti bunjevačkih Hrvata na temelju kojih bi bilo moguće razumjeti ne samo njihovu podvojenost u etničkoj samoidentifikaciji, već i sklonost određenim političkim opcijama. Upravo stoga ovdje ćemo pobliže odrediti sam koncept konzervativizma i njegov dinamički karakter.

Konzervativizam se uobičajeno definira kao otpor prema promjenama i kao tendencija da se preferiraju sigurni, tradicionalni, konvencionalni i autoritarni oblici ponašanja i mišljenja (Altemeyer, 1988.; Muller, 2001.; Wilson, 1973.). Valja napomenuti kako povijesno nasljeđe i situacijski faktori ne utječu samo na stupanj internalizacije, već i na samu strukturu različitih konzervativnih orijentacija (Golubović, 2005.; Suedfeld, 1997.; Šiber, 1998.a). Pored toga, koncept konzervativizma ne ukazuje samo na sindrom društvenih stavova nego i na sindrom specifičnih osobina ličnosti poprimajući pri tom karakteristike jednog socijalno-psihološkog hibrida (Milas, 2002.). Moguće je, dakle, na temelju poznavanja određenih društvenih stavova ili pak vrijednosnih orijentacija djelomično zaključivati o postojanju specifične strukture ličnosti (Adorno i sur., 1950.; Christie, 1991.; Milas, 1998.; Šram, 2006.; 2007.), odnosno na temelju poznavanja specifičnih osobina ličnosti prognozirati pojavljivanje određenih konzervativnih stavovsko-vrijednosnih obrazaca koji u krajnjoj liniji mogu upućivati na postojanje određene konzervativne ideologije (Duckitt, 2001.; Šram, 2000.; Tomkins, 1995.). Upravo povezanost specifičnih psiholoških motiva i procesa s određenim stavovsko-vrijednosnim sadržajima omogućuje kompleksniju interpretaciju značenja i funkcije konzervativizma unutar određene društvene skupine, te pruža temelj za različite teorijske pristupe konzervativizmu (Jost i sur., 2003.).

Budući da se konzervativizam manifestira u različitim područjima i aspektima društvenog života (Johnson i Tamney, 2001.), bilo je potrebno definirati prostore konzervativizma koje ćemo ispitivati u ovom istraživanju. Pošli smo od pretpostavke da će konstrukt kulturnog i političkog konzervativizma u značajnoj mjeri doprinijeti razumijevanju različitih nacionalnih samoidentifikacija bunjevačkih Hrvata i preferencija

određenih političkih opcija. Kulturni konzervativizam najčešće sadrži one stavovske strukture koje upućuju na postojanje različitih autoritarnih tendencija i tradicionalnih vrijednosti (Durrheim, 1997). Iz ovih se razloga za kulturni konzervativizam ponekad naizmjenično koriste termini kao što su “autoritarni konzervativizam”, “konzervativna autoritarnost” i “tradicionalni konzervativizam” (Miller i sur., 1981.). U našem istraživanju konstrukt kulturnog konzervativizma definirali smo kao onaj stavovsko-vrijednosni obrazac koji u svojoj strukturi sadrži dimenzije kao što su patrijarhalnost, autoritarna poslušnost i sklonost pokoravanja državnom autoritetu.

Konstrukt političkog konzervativizma definirali smo kao onaj stavovsko-vrijednosni obrazac koji u svojoj strukturi sadrži dimenzije kao što su antizapadna orijentacija, jugonostalgija i militaristički sentiment. Drugim riječima, sa stajališta aktualne tranzicijske političko-ekonomske filozofije jedna vrsta “socijalističkog mentaliteta” daje temeljno značenje političkog konzervativizma (Šram, 2001.a). Neka su istraživanja u bivšim komunističkim zemljama ukazala na povezanost autoritarnih tendencija i preferiranja političkih vrijednosnih orijentacija bivših socijalističkih sustava (McFarland i sur., 1992.; Šram, 2006.), odnosno na povezanost političkog konzervativizma i preferiranja nacionalističkih političkih opcija (McFarland i sur., 1996.; Šram, u tisku). Realno bi stoga bilo za očekivati pojavljivanje strukturalne povezanosti između određenih dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma unutar pojedinih sociodemografskih skupina bunjevačkih Hrvata, odnosno povezanosti pojedinih (sub)dimenzija konzervativizma s različitim političkim opcijama. Pored autoritarnih tendencija religioznost se gotovo u pravilu pokazuje kao značajan prediktor konzervativnih vrijednosnih orijentacija (Labus, 2005.; Sekulić i Šporer, 2006.; Šram, 2001.c). Za pretpostaviti je onda bilo da će i kod bunjevačkih Hrvata deklarativna religioznost (religijska samoidentifikacija) biti pozitivno korelirana barem s nekima od dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma.

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi sljedeće: (1) povezanost sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti s kulturnim i političkim konzervativizmom kao jednodimenzionalnim konstruktima; (2) utjecaj sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju faktorski ekstrahiranih dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma; (3) prediktivnu važnost dimenzija kulturalnog i političkog konzervativizma u pogledu preferiranja različitih latentnih političkih opcija.

2. Metoda

2.1. Ispitanici

Uzorkom je obuhvaćeno 489 ispitanika na teritoriju općine Subotica sa sljedećim sociodemografskim karakteristikama:

Rezidencijalni status: grad: 64%, selo: 36%.

Spol: muški: 47%, ženski 53%.

Dob: 18–30 god. = 24,3%; 31–45 = 32,5%; 46–55 = 21,1%; 56–65 = 13,9%; 66 i više god. = 8,2%.

Školska naobrazba: nezavršena osnovna škola = 5,8%; osnovna škola = 15,1%; srednja trogodišnja škola za radnička zanimanja = 26%; srednja četvergodišnja škola = 37,4%; viša škola = 8,7%; fakultet = 7%.

Nacionalna samoidentifikacija: Bunjevci = 46%, Hrvati = 54%.

Deklarativnu religioznost mjerili smo na temelju religiozne samoidentifikacije i dobili sljedeće rezultate: nije vjernik = 4,3% (ateisti); vjernik je samo utoliko što postoji i drži se običaja svoga naroda = 34,2% (“tradicionalni” vjernici); vjernik je ali ne prihvaća sve što njegova Crkva naučava = 25,4%; uvjereni je vjernik i prihvaća sve što njegova Crkva naučava = 36,1%.

Istraživanje je izvršeno u srpnju 2005. godine, u sklopu jednog šireg istraživačkog projekta, a za potrebe Nacionalnog vijeća hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji.

2.2. Mjerni instrumenti

Kulturni konzervativizam. Skalu kulturnog konzervativizma konstruirali smo na temelju izbora čestica korištenih u nekim ranijim istraživanjima (Fine-Davis, 1989.; Šiber, 1984.; Šram, 2001.c). Od ispitanika je traženo da izraze stupanj slaganja ili neslaganja sa svakom ponuđenom tvrdnjom na petostupanjskoj skali Likertovog formata u rasponu potpunog neslaganja (1 = uopće se ne slažem) do potpunog slaganja (5 = u potpunosti se slažem). Verbalizacija korištenih čestica ili tvrdnji vidi se iz prikaza faktorske strukture (tablica 1.). Veličina koeficijenta unutarnje konzistencije, za skalu od 9 čestica, izražena *Cronbachovom alfom* iznosi .84 što ukazuje na visoku pouzdanost skale. Kako bismo provjerili dimenzijski prostor kulturnog konzervativizma, izvršili smo faktorsku analizu pod komponentnim modelom uz kosokutu rotaciju (*oblimin*) jer smo pretpostavili da će faktori biti međusobno korelirani. Ekstrahirana su tri faktora kojima je objašnjeno 73,05% varijance. Visoki postotak varijance govori o tome da skala u cjelini mjeri jedan dobro definirani konstrukt.

Faktore smo nazvali: 1. *Patrijarbalni sindrom*; 2. *Autoritarna poslušnost* i 3. *Pokoravanje državnom autoritetu* (tablica 1.). Pored rezultata faktorske analize prikazani su sumarni postoci odgovora “uglavnom se slažem” i “u potpunosti se slažem” sa svakom tvrdnjom koja definira strukturu ekstrahiranog faktora. Veličine interfaktorskih korelacija (tablica 2.) upućivale su na postojanje faktora višega reda kojim je objašnjeno 57,84% varijance. Ne samo da je faktorska analiza drugoga reda pokazala da je kulturni konzervativizam jedan relativno homogeni konstrukt društvenih stavova, već na to upućuje i faktorska struktura prve glavne komponente (faktorska zasićenja se kreću od .54 do .74) kojom je objašnjeno 44,43% varijance.

Tablica 1.

Faktorska struktura skale kulturnog konzervativizma (oblimin)

F1: PATRIJARHALNI SINDROM		
Varijabla	Zasićenje	Služe se (%)
Rukovodeća mjesta u poslovnom svijetu trebaju biti u rukama muškaraca	.85	21,0
Muškarac treba imati glavnu riječ u obitelji	.83	30,4
Žene se ne trebaju miješati u politiku	.80	20,0
Žene trebaju slušati svoje muževe	.78	33,2
F2: AUTORITARNA POSLUŠNOST		
Oni koji ne poštuju autoritete velika su opasnost za zajednicu u kojoj žive	.91	32,0
Poslušni ljudi uvijek su korisniji društvu negoli oni koji se stalno zbog nečega bune	.83	39,8
Poslušni građani garancija su stabilnosti svake države	.82	40,5
F3: POKORAVANJE DRŽAVNOM AUTORITETU		
Državne vlasti najbolje znaju koji su pravi interesi i potrebe njihovih građana	.89	22,5
Država najbolje zna tko su njeni neprijatelji, a tko prijatelji	.87	30,9

Tablica 2.

Matrica interfaktorskih korelacija dimenzija kulturnog konzervativizma

	F1	F2	F3
F1 Patrijarhalni sindrom	1.00		
F2 Autoritarna poslušnost	.43	1.00	
F3 Pokoravanje državnom autoritetu	.29	.37	1.00

Politički konzervativizam. Skalu političkog konzervativizma konstruirali smo također na temelju izbora čestica korištenih u ranijim istraživanjima (Šram, 2001.a; 2001.b). Veličina koeficijenta unutarne konzistencije, za skalu od 11 čestica, izražena *Cronbachovom alfa* iznosi .86. Faktorskom analizom pod komponentnim modelom uz *oblimin* rotaciju ekstrahirana su tri faktora kojima je objašnjeno 73,36% varijance. Faktore smo nazvali: 1. *Antizapadna orijentacija*; 2. *Jugonostalgija* i 3. *Militaristički sentiment* (tablica 3.). Veličine interfaktorskih korelacija (tablica 4.) upućivale su na postojanje faktora višega reda kojim je objašnjeno 56,96% varijance. Osim toga, faktorska struktura prve glavne komponente (faktorska zasićenja kreću se od .58 do .79) i postotak varijance kojim je ona objašnjena (43,13%) ukazuje da je politički konzervativizam relativno homogeni konstrukt društvenih stavova.

Tablica 3.
Faktorska struktura skale političkog konzervativizma (oblimin)

F1: ANTIZAPADNA ORIJENTACIJA		
Varijabla	Zasićenje	Slaže se (%)
Zapadni svijet želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju	.88	36,0
Od članstva u Europskoj uniji naša će zemlja imati više štete nego koristi	.85	27,6
Ulaskom stranog kapitala u našu zemlju većina radnika ostat će bez posla	.82	38,7
Više nikada nećemo biti slobodni ako budemo radili ono što od nas traži međunarodna zajednica (Europa i Amerika)	.79	34,5
F2: JUGONOSTALGIJA		
U bivšem komunističkom sustavu bilo je više pravde, morala i reda	.89	55,4
Josip Broz Tito bio je najbolji državnik kojeg smo ikada imali	.89	61,1
Uvođenjem višestranačkog sustava dobili smo samo ekonomsku katastrofu i raspad bivše nam domovine	.79	54,5
Trebalo bi obnoviti bivšu Jugoslaviju	.69	39,8
F3: MILITARISTIČKI SENTIMENT		
Naše društvo mora izdvajati znatno više novca za modernizaciju naše vojske i proizvodnju oružja	.91	30,6
Disciplinirana, dobro obučena i velika vojska jedina je garancija da se nitko neće usuditi napasti našu zemlju	.89	26,8
U slučaju većih društvenih nemira vojska je ta koja treba preuzeti vlast u zemlji	.78	25,7

Tablica 4.
Matrica interfaktorskih korelacija dimenzija političkog konzervativizma

	F1	F2	F3
F1 Antizapadna orijentacija	1.00		
F2 Jugonostalgija	.28	1.00	
F3 Militaristički sentiment	.44	.32	1.00

Političke opcije. Dimenzije političkih opcija definirali smo hipotetskim višestrukim stranačkim preferencijama. Ispitanicima smo postavili sljedeće pitanje: “Kad bi bilo moguće istovremeno glasovati za više političkih stranaka, kojim biste od dolje navedenih stranaka dali svoj glas na budućim lokalnim izborima?” Od ispitanika je traženo da se za svaku političku stranku opredijele na skali Likertova formata od potpunog odbacivanja (1. ne bih nikada glasovao) do potpunog prihvatanja (5. sigurno bih glasovao). Na temelju korelacijske matrice od 11 stranačkih preferencija faktorskom su analizom uz *oblimin* rotaciju ekstrahirana tri faktora odnosno

tri latentne političke opcije kojim je objašnjeno 58,61% varijance. Političke smo opcije nazvali: 1. *Bunjevačka opcija* (definira je skup stranaka čiji čelnici negiraju činjenicu da su Bunjevci dio hrvatskog naroda, odnosno propagiraju i bore se za nacionalnu samobitnost Bunjevaca); 2. *Hrvatsko-mađarska i srbijanska demokratska opcija* i 3. *Srbijanska nacionalistička opcija* (definirana je preferiranjem Miloševićevih socijalista, Šešeljevih radikala i Koštunićinih demokrata). Faktorska struktura političkih opcija prikazana je u tablici 5. Matrica interfaktorskih korelacija ukazala je na postojanje pozitivne korelacije između *Bunjevačke opcije* i *Srbijanske nacionalističke opcije* ($r = .25$) (tablica 6.).

Tablica 5.

Faktorska struktura političkih opcija ekstrahiranih na temelju višestrukih stranačkih preferencija (oblimin)

F1: BUNJEVAČKA OPCIJA	
Varijabla	Zasićenje
Narodna demokratska stranka (<i>Mirko Bajić</i>)	.85
Ekološka stranka (<i>Blaško Gabrić</i>)	.68
Bunjevačka stranka (<i>Darko Babić</i>)	.60
Demokratska stranka Srbije (<i>Vojislav Koštunica</i>)	.35
F2: HRVATSKO-MAĐARSKA I SRBIJANSKA DEMOKRATSKA OPCIJA	
Savez vojvođanskih Mađara (<i>Jozsef Kasza</i>)	.75
Demokratski savez Hrvata u Vojvodini (<i>Petar Kuntić</i>)	.72
Liga socijaldemokrata Vojvodine (<i>Nenad Čanak</i>)	.71
Demokratska stranka (<i>Boris Tadić</i>)	.64
G 17 Plus (<i>Mladan Dinkić</i>)	.63
F3: SRBIJANSKA NACIONALISTIČKI OPCIJA	
Socijalistička partija Srbije (<i>Ivica Dačić</i>)	.79
Srpska radikalna stranka (<i>Tomislav Nikolić</i>)	.74
Demokratska stranka Srbije (<i>Vojislav Koštunica</i>)	.50

Tablica 6.

Matrica interfaktorskih korelacija dimenzija političkih opcija

	F1	F2	F3
F1 Bunjevačka opcija	1.00		
F2 Hrvatsko-mađarska i srbijanska demokratska opcija	.02	1.00	
F3 Srbijanska nacionalistička opcija	.25	-.06	1.00

3. Rezultati

3.1. Povezanost sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti s kulturnim i političkim konzervativizmom kao jednodimenzionalnim konstruktima

Metrijske karakteristike skala kulturnog i političkog konzervativizma dopuštaju nam da ih tretiramo kao jednodimenzionalne konstrukte. Prve glavne komponente ovih konstrukata stavili smo u relaciju sa sociodemografskim karakteristikama i varijablom deklarativne religioznosti. Kako bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici različitog spola, dobi, školske naobrazbe, etničke samoidentifikacije, rezidencijalnog statusa (grad – selo) i deklarativne religioznosti u pogledu stupnja internalizacije kulturnog i političkog konzervativizma, izračunati su prosječni faktorski bodovi na promatranim varijablama, a značajnosti razlika testirane su postupkom jednosmjerne analize varijance.

U tablici 7. vidimo da veći stupanj kulturnog konzervativizma izražavaju muški ispitanici / $F(1,487) = 31.01$, $p < .001$ /, stariji od 55 godina / $F(4,484) = 12.02$, $p < .001$ /, niže obrazovani ispitanici / $F(5,478) = 12.46$, $p < .001$ /, oni koji su se nacionalno izjasnili samo kao Bunjevci / $F(1,487) = 33.93$, $p < .001$ /, te ateisti i “tradicionalni” vjernici (vjernici utoliko što poštuju i drže se običaja svoga naroda) / $F(3,484) = 5.11$, $p < .01$ /, Rezidencijalni status nije se pokazao kao varijabla koja statistički značajno razlikuje ispitanike u pogledu stupnja internalizacije kulturnog konzervativizma / $F(1,487) = 0.47$, $p > .05$ /.

Također, u tablici 7. vidimo da veći stupanj političkog konzervativizma izražavaju ženski ispitanici / $F(1,487) = 7.34$, $p < .01$ /, niže obrazovani / $F(5,478) = 10.66$, $p < .001$ /, oni koji su se nacionalno izjasnili samo kao Bunjevci / $F(1,487) = 62.10$, $p < .001$ /, koji žive na selu / $F(1,487) = 9.41$, $p < .01$ /, i “tradicionalni” vjernici / $F(3,484) = 7.28$, $p < .001$ /, Dob ispitanika nije se pokazala kao varijabla koja statistički značajno razlikuje ispitanike u pogledu stupnja internalizacije političkog konzervativizma / $F(4,484) = 2.03$, $p > .05$ /.

Tablica 7.

Analiza varijance prosječnih faktorskih bodova postignutih na varijabli kulturnog konzervativizma i političkog konzervativizma kao jednodimenzionalnih konstrukata

	Kulturni konzervativizam	Politički konzervativizam
<i>Spol</i>	M	M
Muški	.25	-.12
Ženski	-.23	.11
	$F(1,487) = 31.01^{**}$	$F = 7.34^*$

	Kulturni konzervativizam	Politički konzervativizam
<i>Dob</i>		
18–30 godina	-.06	-.02
31–45	-.30	-.15
46–55	.01	.13
56–65	.45	.11
66 i više godina	.59	.15
	F (4,484) = 12.02**	F = 2.03nz
<i>Školska naobrazba</i>		
Nezavršena osnovna škola	.92	.70
Osnovna škola	.29	.38
Trogodišnja srednja škola	.20	.15
Četverogodišnja srednja škola	-.23	-.20
Viša škola	-.29	-.37
Fakultet	-.44	-.47
	F(5,478) = 12.46**	F = 10.66**
<i>Etnička samoidentifikacija</i>		
Bunjevac	.27	.36
Hrvat	-.23	-.31
	F(1,487) = 33.93**	F = 62.10**
<i>Rezidencijalni status</i>		
Grad	-.02	-.10
Selo	.04	.18
	F(1,487) = .47nz	F = 9.41*
<i>Deklarativna religioznost</i>		
Ateist	.20	-.04
“Tradicionalni” vjernik	.21	.22
Vjernik je, ali ne prihvaća sve doktrine	-.21	.05
Uvjereni je vjernik i prihvaća sve doktrine	-.07	-.26
	F(3,484) = 5.11*	F = 7.28**

*p<.01, **p<.001, nz = F-omjer nije značajan

3.2. Utjecaj sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma

Kako bismo utvrdili imaju li i u kojoj mjeri sociodemografske karakteristike i deklarativna religioznost utjecaj na latentnu konfiguraciju dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma, primijenili smo kanoničku diskriminacijsku analizu. Po jedna je statistički značajna diskriminacijska funkcija (ili latentna dimenzija) derivirana na temelju spola, dobi, školske naobrazbe, etničke samoidentifikacije i rezidencijalnog statusa ispitanika. Na temelju deklarativne religioznosti derivirane su dvije statistički značajne diskriminacijske funkcije. Drugu diskriminacijsku funkciju nismo uzeli u razmatranje jer se tek oko 4% ukupnog varijabiliteta u skupu ispitivanih varijabli (dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma) može pripisati razlikama u religijskoj samoidentifikaciji. U tablici 8. prikazane su strukture diskriminacijskih funkcija ili faktora, a centriodi skupina koji predstavljaju skupne srednje vrijednosti na pojedinoj diskriminacijskoj funkciji prikazani su u tablici 9. Centroidi skupina pokazuju kolika je međusobna udaljenost pojedinih sociodemografskih i (ne)religioznih skupina na određenom latentnom stavovsko-vrijednosnom obrascu kojeg predstavlja diskriminacijska funkcija ili faktor.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju spola ispitanika u pozitivnom smjeru definira *patrijarbalni sindrom* (.81), a u negativnom smjeru *antizapadna orijentacija* (-.25). Centroidi skupina pokazuju da je *patrijarbalni sindrom* u većoj mjeri prisutan kod ispitanika, a *antizapadna orijentacija* kod ispitanica. Jedino su ove razlike među spolovima doprinijele da ispitanici imaju veće faktorske bodove na dimenziji kulturnog konzervativizma, odnosno ispitanice na dimenziji političkog konzervativizma. Oko 20% varijance u skupu ispitivanih varijabli mogu se pripisati razlikama među spolovima.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju dobi definiraju *patrijarbalni sindrom* (.70), *autoritarna poslušnost* (.85), *pokoravanje državnom autoritetu* (.51) i *militaristički sindrom* (.49). Centroidi skupina pokazuju da je ovaj tip *kulturnog konzervativizma* u većoj mjeri prisutan u dobnoj skupini između 56 i 65 godina i skupini od 66 i više godina. Oko 10% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati dobnim razlikama.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju školske naobrazbe definiraju sve dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma. Centroidi skupina pokazuju da je *generalni konzervativizam* u većoj mjeri prisutan kod ispitanika s nezavršenom i završenom osnovnom školom i trogodišnjom srednjom školom za radnička zanimanja. Postoji gotovo pravolinijska koreliranost školske naobrazbe i generalnog konzervativizma. Oko 17% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u obrazovnom nivou.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju etničke samoidentifikacije također definiraju sve dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma. Centroidi skupina pokazuju da je *generalni konzervativizam* u većoj mjeri prisutan kod onih ispita-

nika koji su se nacionalno izjasnili samo kao Bunjevci. Oko 14% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u etničkoj samoidentifikaciji.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju rezidencijalnog statusa definiraju *antizapadna orijentacija* (.70), *jugonostalgija* (.50), *militaristički sentiment* (.56) i *pokoravanje državnom autoritetu* (.36). Centroidi skupina pokazuju da je ovaj tip *političkog konzervativizma* u većoj mjeri prisutan kod ispitanika koji žive na selu. Premda je ova diskriminacijska funkcija statistički značajna, veličina kanoničke korelacije je niska ($r = .17$) što ukazuje kako rezidencijalni status ima razmjerno skromno značenje pri iskazivanju političkog konzervativizma. Tek oko 3% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u rezidencijalnom statusu.

Diskriminacijsku funkciju deriviranu na temelju deklarativne religioznosti definiraju *patrijarhalni sindrom* (.56), *pokoravanje državnom autoritetu* (.59), *jugonostalgija* (.45) i *militaristički sentiment* (.69). Centroidi skupina pokazuju da je jedna vrsta *paternalističko-socijalističkog mentaliteta* u većoj mjeri prisutna kod ateista i "tradicionalnih" vjernika. Oko 4% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u iskazivanju deklarativne religioznosti.

Tablica 8.

Koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija deriviranih na temelju sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti

Varijabla	Spol	Dob	Škola	Etnička samoident.	Rezid. status	Deklarativna religioznost
	F	F1	F1	F1	F	F1
Patrijarhalni sindrom	.81	.70	.76	.56	.17	.56
Autoritarna poslušnost	.05	.85	.54	.44	-.02	.18
Pokoravanje državnom autoritetu	.04	.51	.33	.40	.36	.59
Antizapadna orijentacija	-.25	.16	.52	.70	.70	.13
Jugonostalgija	-.11	.08	.56	.41	.50	.45
Militaristički sentiment	-.15	.49	.52	.78	.56	.69
<i>Statistiki diskrim. funkcija:</i>						
<i>Wilksova lambda</i>	.79	.88	.80	.85	.97	.87
<i>Svojevna vrijednost</i>	.26	.11	.20	.17	.03	.09
<i>Kanonička korelacija</i>	.45	.31	.41	.38	.17	.29
<i>p<</i>	.001	.000	.001	.001	.050	.001

Tablica 9.

Centroidi skupina na diskriminacijskim funkcijama deriviranim na temelju sociodemografskih karakteristika i deklarativne religioznosti

<i>Spol</i>	C
Muški	.53
Ženski	-.49
<i>Dob</i>	
18–30 godina	-.07
31–45	-.33
46–55	-.01
56–65	.56
66 i više godina	.60
<i>Školska naobrazba</i>	
Nezavršena osnovna škola	1.10
Osnovna škola	.44
Trogodišnja srednja škola	.26
Četverogodišnja srednja škola	-.30
Viša škola	-.47
Fakultet	-.68
<i>Etnička samoidentifikacija</i>	
Bunjevac	.44
Hrvat	-.38
<i>Rezidencijalni status</i>	
Grad	-.12
Selo	.23
<i>Deklarativna religioznost</i>	
Ateist	.31
“Tradicionalni” vjernik	.39
Vjernik, ali ne prihvaća sve doktrine	-.24
Uvjereni vjernik i prihvaća sve doktrine	-.23

3.3. Dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma kao prediktori političkih opcija

Kako bismo utvrdili doprinos pojedinih dimenzija kulturnog i političkog konzervativizma u predikciji rezultata na dimenzijama političkih opcija, primijenili smo multiple regresijsku analizu koja omogućuje uvid u odnos između nekoliko nezavisnih ili prediktor varijabli i pojedinačne zavisne ili kriterij varijable. Nastojali

smo utvrditi koje se od prediktor varijabli (dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma) nalaze u statistički značajnim korelacijama s pojedinačnom kriterij varijablom ili dimenzijom političke opcije. Sumarni rezultati regresijskih analiza prikazani su u tablici 10.

Kao značajnim prediktorima *bunjevačke opcije* pokazali su se *antizapadna orijentacija*, *jugonostalgija*, *militaristički sentiment* i *pokoravanje državnom autoritetu*. Oko 18% varijance kriterij varijable objašnjeno je prediktor varijablama. Vidimo da se politički konzervativizam nalazi u pozitivnoj korelaciji s preferiranjem bunjevačke političke opcije.

Kao značajnim prediktorima *hrvatsko-mađarske i srbijanske građanske opcije* pokazali su se u negativnom smjeru *antizapadna orijentacija*, *militaristički sentiment* i *jugonostalgija*, a u pozitivnom smjeru *autoritarna poslušnost*. Oko 16% varijance kriterij varijable objašnjeno je prediktor varijablama. *Politički konzervativizam* nalazi se u *negativnoj korelaciji* s preferiranjem *hrvatsko-mađarske i srbijanske građanske političke opcije*. Valja uočiti kako dimenzije kulturnog konzervativizma nemaju nikakvu ili vrlo malu važnost u predikciji rezultata na ovoj političkoj opciji. Kao značajnim prediktorima *srbijanske nacionalističke opcije* pokazali su se u pozitivnom smjeru *antizapadna orijentacija*, *militaristički sentiment* i *pokoravanje državnom autoritetu*, a u negativnom smjeru *jugonostalgija*. Oko 12% varijance kriterij varijable objašnjeno je prediktor varijablama. Vidimo kako se *jedan tip političkog konzervativizma* nalazi u pozitivnoj korelaciji s preferiranjem *srbijanske nacionalističke opcije*.

Tablica 10.

Sumarni rezultati regresijske analize prediktora kulturnog i političkog konzervativizma na dimenzijama političkih opcija

	Bunjevačka opcija	Hrvatsko-mađarska i srbijanska demokratska opcija	Srbijanska nacionalistička opcija
<i>Prediktori</i>	<i>(beta)</i>	<i>(beta)</i>	<i>(beta)</i>
Patrijarhalni sindrom	.08	-.06	.02
Autoritarna poslušnost	-.06	.10*	.00
Pokoravanje državnom autoritetu	.17***	.05	.13**
Antizapadna orijentacija	.15**	-.25***	.18***
Jugonostalgija	.14**	-.10*	-.09*
Militaristički sentiment	.17***	-.19***	.16**
<i>F-omjer</i> (6,482)	18.72	15.44	11.19
R	.43	.40	.35
R2	.18	.16	.12

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

4. Rasprava

Na temelju veličina interfaktorskih korelacija koje postoje između patrijarhalnog sindroma, autoritarne poslušnosti i pokoravanja državnom autoritetu vidimo da se koncept kulturnog konzervativizma, kako smo ga definirali u ovom radu, može tretirati kao jednodimenzionalni konstrukt društvenih stavova na razini faktora drugog reda što ukazuje na visoku unutarnju konzistentnost (*Cronbachov alfa* = .84). Drugim riječima, prihvaćanje tradicionalnih uloga među spolovima, preferiranje autoritarno-konformističkog načina mišljenja i sklonost podvrgavanju političkom autoritetu jesu strukturalne komponente našega koncepta kulturnog konzervativizma koji u izvjesnoj mjeri korespondira sa socijalno-psihološkim sadržajem "autoritarnog konzervativizma" (Miller i sur., 1981.), odnosno Altemeyerovim konceptom "desne autoritarnosti" (1988.). Povezanost između patrijarhalnog sindroma i autoritarne poslušnosti ($r = .43, p < .001$) ukazuje da se u pozadini političkog podvrgavanja "omnipotentnoj" državi nalazi jedan kulturno-konzervativni obrazac. Drugim riječima, patrijarhalno-autoritarni "društveni karakter" u značajnoj mjeri generira sklonost pokoravanju institucionalno utemeljenom političkom autoritetu. U tom slučaju ljudi lako i bez otpora prihvaćaju učiniti nešto ili misliti na način kako se to od njih zahtijeva, premda ti zahtjevi ne samo da ne moraju biti obrazloženi i opravdani, nego se događa da nisu u skladu s određenim etičkim normama (Pennington, 2001.) ili pak stvarnim nacionalnim interesima. Rezultati analize na deskriptivnoj razini pokazali su da je u "prosjeku" kod svakog trećeg ili kod 30% bunjevačkih Hrvata prisutan ovaj obrazac kulturnog konzervativizma (tablica 1.).

Veličine interfaktorskih korelacija dimenzija političkog konzervativizma ukazale su na jednodimenzionalnost ovog stavovsko-vrijednosnog konstrukta na razini faktora drugoga reda kojega također karakterizira visoka unutarnja konzistentnost (*Cronbachova alfa* = .86). Zaključujemo da se antizapadna orijentacija, jugonostalgijska i militaristički sentiment nalaze u takvim korelacijama da na latentnoj razini višega reda formiraju sindrom socijalnog mentaliteta (Zvonarević, 1989.) koji u izvjesnoj mjeri korespondira s "reliktom" socijalističke ideologije (Šram, 2001.a). U prosjeku oko 40% bunjevačkih Hrvata iskazuje ovaj stavovsko-vrijednosni sindrom socijalističkog mentaliteta (tablica 3.). Očito je da se u socijalno-psihološkoj pozadini ove vrste političkog konzervativizma nalazi osjećaj egzistencijalne, ali implicate i nacionalne ugroženosti, na što ukazuje nalaz da je kod nešto više od 50% ispitanika prisutna svijest o socijalnoj, političkoj i ekonomskoj superiornosti bivšeg komunističkog sustava ("U bivšem komunističkom sustavu bilo je više pravde, morala i reda", "Josip Broz Tito bio je najbolji državnik kojeg smo ikada imali" i "Uvođenjem višestranačkog sustava dobili smo samo ekonomsku katastrofu i raspad bivše nam domovine"). Stoga, nije neobično da 40% ispitanika smatra kako bi trebalo obnoviti bivšu Jugoslaviju.

Veličina povezanosti između antizapadne orijentacije i militarističkog sentimenta ($r = .44, p < .001$) ukazuje na postojanje latentne strukture jednoga političko obrambenog mehanizma. Europske integracije i tržišna (kapitalistička) ekonomija doživljavaju se kao izvori egzistencijalnih frustracija i deprivacija, a razrješenje ovih

konflikata traži se u militarizaciji društva. S obzirom na utvrđenu strukturalnu povezanost dimenzija političkog konzervativizma, vidimo da se i jugonostalgični sentiment može tretirati kao jedan aspekt političko-obrambenog mehanizma.

Rezultati analize varijance pokazali su da se ispitanici različitih sociodemografskih karakteristika međusobno statistički značajno razlikuju u pogledu stupnja izražavanja kulturnog i političkog konzervativizma kao jednodimenzionalnih konstrukata. Međutim, ne doprinose sve sociodemografske varijable podjednako njihovoj internalizaciji. Kulturni konzervativizam u većoj je mjeri prisutan kod muških ispitanika, starijih, niže obrazovanih, kod ateista i "tradicionalnih" vjernika koji se nacionalno izjašnjavaju samo kao Bunjevci, i to neovisno o tome žive li na selu ili u gradu. Politički je pak konzervativizam u najvećoj mjeri prisutan kod Bunjevaca s nižim stupnjevima školske naobrazbe i "tradicionalnih" vjernika, i to neovisno o njihovoj kronološkoj dobi. Postoji također određena tendencija da ispitanice i oni na selu u nešto većoj mjeri iskazuju "sindrom" političkog konzervativizma.

Na temelju ovih nalaza možemo zaključiti kako je *kulturni i politički konzervativizam u većoj mjeri prisutan kod niže obrazovanih "samo" Bunjevaca koji su "tradicionalni" vjernici, praktični ateisti* (vjernik je samo utoliko što poštuje i drži se običaja svoga naroda).

I rezultati kanoničke diskriminacijske analize ukazali su na postojanje jednog generalnog faktora konzervativizma u čijoj se strukturi nalaze sve dimenzije kulturalnog i političkog konzervativizma, tj. patrijarhalni sindrom, autoritarna poslušnost, pokoravanje državnom autoritetu, antizapadna orijentacija, jugonostalgijska i militaristički sentiment. Latentna konfiguracija ovoga kanoničkog faktora, koji je u najvećoj mjeri internaliziran kod niže obrazovanih i ispitanika koji se nacionalno izjašnjavaju samo kao Bunjevci, potvrđuje nalaze onih istraživanja koja su utvrdila strukturalnu povezanost autoritarnih tendencija i preferiranja političkih vrijednosti bivših komunističkih sustava (McFarland i sur., 1992.; Šram, 2006.) te povezanost između autoritarnih predispozicija i percipiranja socijalnih prijetnji (Feldman i Stenner, 1997.). Vidljivo je da su se školska naobrazba i nacionalna samoidentifikacija pokazali kao najbolji prediktori kulturnog i političkog konzervativizma, odnosno generalnog konzervativizma kojeg smo nazvali *tradicionalna autoritarnost i socijalistički mentalitet*. Drugim riječima, niže obrazovani Bunjevci u većoj mjeri iskazuju onu političku ideologičnost koja korespondira sa socijalističkim mentalitetom u čijoj se kulturnoj i psihološkoj pozadini nalazi jedna vrsta tradicionalne autoritarnosti.

Ostale sociodemografske varijable nemaju takav utjecaj na pojavljivanje jednoga ovakvo definiranog faktora generalnog konzervativizma. Naime, za pripadnike pojedinih sociodemografskih skupina karakteristični su različiti obrasci konzervativizma. Tako je, primjerice, *kulturni konzervativizam ili tradicionalna autoritarnost dominantnija kod starijih ispitanika*, dok je *politički konzervativizam ili socijalistički mentalitet dominantniji kod onih koji žive na selu*. A jedan tip *paternalističko-socijalističkog mentaliteta karakterističan je za ateiste i "tradicionalne"*

vjernike. Ovi nalazi samo ukazuju da pojavljivanje generalnog konzervativizma nazvanog "tradicionalna autoritarnost i socijalistički mentalitet" ne ovisi toliko o dobi i rezidencijalnom statusu koliko o formalnom stupnju naobrazbe, prisutnosti "bunjevačkog sindroma" u nacionalnoj samoidentifikaciji i manjem stupnju religioznosti. Očito je da visok stupanj religioznosti u populaciji bunjevačkih Hrvata nije u pozitivnoj korelaciji s autoritarnim i konzervativnim tendencijama na što su ukazala istraživanja provedena na nekim drugim uzorcima (Labus, 2005.; Sekulić i Šporer, 2006.; Šram, 2001.c). Dapače, veći stupanj religioznosti povezan je s manjim stupnjem izražavanja autoritarno-konzervativnih tendencija. Drugim riječima, autoritarno-konzervativne tendencije u većoj mjeri izražavaju bunjevački Hrvati kod kojih je prisutan manji stupanj deklarativne religioznosti. (Spol ispitanika pokazao se irelevantnim za pojavljivanje bilo kakve interpretabilne konfiguracije dimenzija kulturalnog i političkog konzervativizma.)

Latentna konfiguracija kanoničkih faktora deriviranih na temelju školske naobrazbe i nacionalne samoidentifikacije daje dovoljno dokaza da koncept konzervativizma kao faktor višega reda nije samo sindrom društvenih stavova nego i sindrom specifičnih osobina ličnosti (Milas, 2000.), odnosno da se na temelju poznavanja određenih društvenih stavova može jednim dijelom zaključivati o postojanju specifične strukture ličnosti (Christie, 1991.) ili pak da se na temelju poznavanja specifičnih osobina ličnosti može prognozirati pojavljivanje određene konzervativne ideologije (Duckitt, 2001.; Šram, 2000.; Tomkins, 1995.) ili političkih vrijednosnih orijentacija (Caprara i sur., 2006.).

Faktorska struktura političkih opcija, definirana hipotetskim višestrukim stranačkim preferencijama ukazala je da u političkoj svijesti bunjevačkih Hrvata postoji *bunjevačka opcija, hrvatsko-mađarska i srbijanska demokratska opcija i srbijanska nacionalistička opcija*. Vidljiva je dakle politička heterogenost ovoga biračkog tijela. Pošli smo od pretpostavke da pojedine dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma u značajnoj mjeri doprinose preferiranju različitih političkih opcija što su i potvrdili rezultati regresijske analize. Sve tri dimenzije političkoga i jedna dimenzija kulturnog konzervativizma (*pokoravanje državnom autoritetu*) pokazale su se značajnim prediktorima preferencije *bunjevačke opcije*. Drugim riječima, u političko-psihološkoj pozadini preferiranja onih političkih stranaka koje negiraju pripadnost bačkih Bunjevaca hrvatskom narodu leži "relikt" socijalističkog mentaliteta kojega karakterizira jedan tip političke dominantno-submisivne autoritarnosti (*militaristički sentiment i pokoravanje državnom autoritetu*). Vrlo sličnu konfiguraciju prediktor varijabli imaju *bunjevačka opcija i srbijanska nacionalistička opcija* (preferiranje Miloševićevih socijalista, Šešeljevih radikala i Koštunićinih demokrata).

U pozadini ovih političkih opcija nalazi se onaj aspekt političkog konzervativizma kojeg karakterizira jedan "*antieuropski etatiističko-militaristički sindrom*". Upravo iz ovog razloga i postoji pozitivna korelacija između ove dvije političke opcije ($r = .25, p < .001$). Među njima ipak postoji stanovita razlika. Naime, jugonostalgični sentiment nalazi se u pozitivnoj korelaciji s preferiranjem *bunjevačke opcije*, a u

negativnoj je korelaciji s preferiranjem *srbijanske nacionalističke opcije*. Ovaj nalaz ukazuje na činjenicu da različiti motivi mogu ležati u pozadini, na prvi pogled, istog stavovsko-vrijednosnog obrasca (Jost i sur., 2003.).

Nalaze našega istraživanja potvrđuju ona koja su ukazala na povezanost političkog konzervativizma i preferencija nacionalističkih političkih opcija (McFarland, 1996.; Šram, u tisku), te povezanost određenog profila ličnosti i stranačkih preferencija (Caprara, Barbaranelli i Zimbardo, 1999.; Šiber, 1998.b). Radi se o tome da se u psihološkoj pozadini i kulturnog i političkog konzervativizma nalaze različite vrste autoritarnih tendencija. Treba međutim razlikovati koji se tip autoritarnosti nalazi u pozadini jednoga ili drugog stavovsko-vrijednosnog konstrukta. U tom smislu može nam pomoći razlikovanje ego-obrambene autoritarnosti i kognitivne autoritarnosti. Ego-obrambena autoritarnost obrazac je stavova i ponašanja koji se temelji na "eksternalizaciji obrane ega" u kojem se naglašava iracionalnost, tj. ulaganje velike energije u uspostavljanje unutarnje ravnoteže (Greenstein, 1987.:108). U tom slučaju dolazi do krive percepcije stvarnosti, a istovremeno se pojavljuje, kaže Greenstein, neosjetljivost za nijansirane i suptilne međuljudske odnose koja je popraćena jednom vrstom agresivnosti. S obzirom na psihološku strukturu komponenti kulturnog konzervativizma mogli bismo zaključiti da ovaj stavovsko-vrijednosni konstrukt u značajnoj mjeri korespondira s jednom vrstom ego-obrambenog mehanizma. Komponente političkog konzervativizma više korespondiraju s jednom vrstom kognitivne autoritarnosti koja se temelji na "naučenim koncepcijama stvarnosti više negoli u labirintu procesa ego-obrambene tipologije", odnosno više je "refleksija aktualnih uvjeta u kojima pojedinac živi" (Greenstein, 1987.:109), ali isto tako i refleksija socijalnog i političkog nasljeđa.

Radi se o tome da je socijalistički mentalitet kao "relikt" komunističke ideologije jedan naučeni obrazac autoritarnih stavova i ponašanja. Imamo li na umu činjenicu da sve dimenzije kulturnog i političkog konzervativizma sudjeluju u latentnoj konfiguraciji kanoničkih faktora deriviranih na temelju razlika u školskoj naobrazbi i nacionalnoj samoidentifikaciji, onda možemo zaključiti da je *kod niže obrazovanih Bunjevaca istovremeno prisutna i ego-obrambena i kognitivna autoritarnost*. Prisutnost snažnog super ega i slabog ega navodi ih na kruto prihvaćanje gotovo svakoga, ali primarno političkog autoriteta. Drugim riječima, prisutnost stavovsko-vrijednosnog obrasca "*tradicionalna autoritarnost i socijalistički mentalitet*" može *kod nižih obrazovnih slojeva "samo" Bunjevaca dovesti do kraće ili duže kolektivne suspenzije realnosti zbog kognitivne rigidnosti koja se nalazi u njegovoj psihološkoj pozadini*. Naime, različiti aspekti autoritarnih tendencija često su povezani s kognitivnom rigidnošću (Durrheim, 1997.) i onom vrstom dogmatizma kojeg karakterizira kratkoročna orijentiranost na budućnost i jaka orijentacija prema autoritetu (Rokeach, 1960.).

Činjenica da dimenzije kulturnog konzervativizma kao što su patrijarhalni sindrom i autoritarna poslušnost ne sudjeluju značajno u predikciji rezultata na dimenzijama političkih opcija govori o tome da je prisutnost jednoga tipa političkog konzervativizma ("antieuropski etatičko-militaristički sindrom") kod bunjevačkih Hrvata

sklonih bunjevačkoj ili srbijanskoj nacionalističkoj političkoj opciji više u funkciji obrane pred višeznačnom i nesigurnom društvenom stvarnošću (Foxman, 1976.) negoli je u psihoanalitičkom značenju neki "čisti" ego-obrambeni mehanizam. Isto tako možemo zaključiti da *tradicionalna autoritarnost bunjevačkih Hrvata nije onaj kulturni obrazac koji će nužno sam po sebi dovesti do preferiranja nebrvatskih političkih opcija*. To znači da neke tradicionalne vrijednosti "zajednice" kao tipa društvene skupine u Tönniesovom značenju ne moraju nužno biti onaj vrijednosno-kulturni referentni okvir koji će značajno doprinijeti pojavljivanju različitih političkih opcija. Najbolji je dokaz za ovu tvrdnju nalaz da nijedna od dimenzija kulturnog konzervativizma ne sudjeluje značajnije u predikciji rezultata na dimenziji *hrvatsko-mađarske i srbijanske građanske opcije*. Očigledno je da "*politički liberalizam*", *karakterističan za bunjevačke Hrvate koji preferiraju hrvatsko-mađarsku i srbijansku građansku opciju, ne podrazumijeva nužno odsutnost tradicionalne autoritarnosti ili kulturnog konzervativizma*. Drugim riječima, tradicionalna autoritarnost ili kulturni konzervativizam ne mora biti inhibirajući faktor niti u suprotnosti s preferiranjem liberalnih i demokratskih vrijednosti i političkih opcija.

Rekli smo već ranije da povezanost specifičnosti psiholoških motiva i procesa ili osobina ličnosti s određenim društvenim stavovima i vrijednosnim orijentacijama u značajnoj mjeri određuje teorijski pristup konzervativizmu. Čini nam se da bi za razumijevanje "*tradicionalne autoritarnosti i socijalističkog mentaliteta*" bilo najprikladnije koristiti teorijski pristup koji polazi od teorije ličnosti i individualnih razlika premda i drugi pristupi nisu sasvim isključeni. Kod niže obrazovanih i manje religioznih "samo" Bunjevaca prisutan je visok stupanj podložnosti autoritetima (autoritarna poslušnost ili submisivnost), jedna vrsta autoritarne agresivnosti (militaristički sentiment) i visok stupanj konvencionalnog i tradicionalnog mišljenja i ponašanja što se očituje u prisutnosti visokog stupnja patrijarhalnog sindroma (Altemeyer, 1988.). Prisutnost antizapadne orijentacije zacijelo je jednim dijelom produkt netolerantnosti dvoznačnosti koja predstavlja tendenciju da se dvoznačne socijalne ili političke situacije percipiraju kao izvor prijatnje. Naime, s povećanjem kognitivne i motivacijske potrebe za sigurnošću, netolerantnost dvoznačnosti dovodi do toga da se pojedinac ili određene socijalne skupine priklanjaju pouzdanim stvarima i situacijama, da donose preuranjene zaključke i da održavaju različite stereotipe (Frenkel-Brunswik, 1949.). Visok stupanj jugonostalgičnog sentimenta ukazuje na prisutnost različitih oblika izbjegavanja neizvjesnosti (Wilson, 1973.) koja se pojavila raspadom bivše Jugoslavije i ekonomskog poretka socijalističkog sustava. Riječ je o jednoj generalnoj osjetljivosti na iskustvo prijatnje i anksioznosti u stanju nesigurnosti. Svi ovi kognitivni i motivacijski mehanizmi doprinose pojavljivanju jednog generalnog faktora konzervativizma koji se manifestira u različitim oblicima dogmatizma ili "zatvorenog uma" (Rokeach, 1960.).

Vidimo da *potreba za kognitivnim referentnim okvirom (znati i razumjeti), te potreba za izbjegavanjem ili odbacivanjem prijetećih aspekata realnosti dovodi do pojavljivanja i manifestiranja one vrste konzervativizma koju smo nazvali "tradicionalna autoritarnost i socijalistički mentalitet"*. Ukoliko je potreba za izbjegavanjem prijatnje jača, utoliko će potreba za znanjem i razumijevanjem stvarnosti biti

slabija. Ovo nužno dovodi do *zatvorenog sustava vjerovanja ili različitih oblika socijalne, političke i nacionalno-identifikacijske rigidnosti, odnosno do kognitivne zatvorenosti koja će uvelike smanjiti konfuznost, nesigurnost i međunacionalnu nesigurnost društva ili zajednice u kojoj se živi* (Webster i Kruglanski, 1994.). Možemo dakle uočiti da se u latentnoj strukturi generalnog konzervativizma, karakterističnog za niže i manje religiozne socijalne slojeve “samo” Bunjevaca, nalazi povezanost između različitih epistemickih, egzistencijalnih i ideoloških motiva. *Ako i ovu vrstu konzervativizma tretiramo kao “motivarnu socijalnu kogniciju”* (Jost i sur., 2003.), *tek onda možemo razumjeti zašto kod dijela bunjevačkih Hrvata postoji povezanost između političkog konzervativizma ili socijalističkog mentaliteta s preferiranjem bunjevačke političke opcije s jedne i srbijanske nacionalističke opcije s druge strane.*

Pojavljivanje i razvoj konzervativizma nije samo produkt društvenog nasljeđa, socijalnog statusa i odgojnih faktora, već je jednim dijelom uvjetovan hereditarnim faktorom u smislu postojanja naslijeđenih osobina ličnosti koje mogu biti povezane s internalizacijom određenih društvenih stavova (Bouchard i sur., 2003.; Wilson, 1973.). Kao takav socijalno-psihološki hibrid konzervativizam ne podliježe lakim i brzim promjenama (Kelman, 1972.; McGuire, 1972.). Vrlo je teško očekivati da bi podjele bunjevačkih Hrvata na “samo” Bunjevce s jedne i na Hrvate s druge strane brzo i lako nestale kada bi srbijanska politika i država prestale davati političku i svaku drugu potporu bunjevačkoj nehrvatskoj opciji, pa čak i onda kad bi srbijanske vlasti nedvosmisleno potvrdile da su Bunjevci dio hrvatskog naroda i da se svi trebaju nacionalno izjašnjavati kao Hrvati. *Hrvatska vanjska politika i njena diplomacija još bi manje doprinijele konsolidaciji hrvatske nacionalne svijesti u slučaju aktivnog uključivanja u rješavanje postojećeg problema nacionalnog identiteta bunjevačkih Hrvata.* Ova podjela i njihova politička zloraba ostat će sve dotle dok se na popisu stanovništva bude pružala mogućnost da se bunjevački Hrvati nacionalno mogu izjasniti samo kao Bunjevci. Nerealno je očekivati da će država Srbija od toga odustati i uskratiti ovu vrstu ljudskih prava na “nacionalno” samoopredjeljenje. Isto tako, nerealno je očekivati da će bilo kakav domaći politički marketing imati značajnijeg uspjeha u konsolidaciji hrvatskog identiteta bačkih Bunjevaca.

Literatura

1. Adorno, T. W.; E. Frenkel-Brunswik; D. L. Levinson; R. Nevitt Stanford (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Sons.
2. Altemeyer, R. A. (1988). *Enemies and Freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Antunovich, I. (1879). *Bog s' Čoviekom*. U Vacu: Tiskom G. Serédy obrtna zavoda gluho-niemih.
4. Bouchard, T. J. Jr.; N. L. Segal; A. Tellegen; M. McGue; M. Keyes; R. Krueger (2003). Evidence for the construct validity and heritability of the Wilson-Patterson conservatism scale: a reared-apart twins study of social attitudes. *Personality and Individual Differences*, 34 (6):959–969.

5. Bušić, K. (2004). Migracije i kulturni identitet Hrvata-Bunjevaca. U: J. Temunović (ur.). *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću* (119–188). Subotica: Zadužbinski odbor Zadužbine biskupa Budanovića.
6. Caprara, G. V.; C. Barbaranelli; P. G. Zimbardo (1999). Personality Profiles and Political Parties. *Political Psychology*, 20 (1):175–197.
7. Caprara, G. V.; Shalom Schwartz, C.; Capanna, M. V.; C. Barbaranelli (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, 27 (1):1–28.
8. Christie, R. (1991). Authoritarianism and related constructs. U: J. P. Robinson, P. R. Shaver; L. S. Wrightsman (Eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press: 501–571.
9. Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In: M. P. Zanna (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 33:41–113.
10. Dulić, J. (2006). Modernizacija istočnoevropskih društava u konceptualnom okviru teorije društvenih sistema. *Seminarski rad na postdiplomskom studiju*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju.
11. Durrheim, K. (1997). Theoretical Conundrum: The Politics and Science of Theorizing Authoritarian Cognition. *Political Psychology*, 18 (3):625–647.
12. Feldman, S.; Stenner K. (1997). Perceived Threat and Authoritarianism. *Political Psychology*, 18 (4):741–770.
13. Fine-Davis, M. (1989). Attitudes Toward the Role of Women as Part of a Larger Belief System. *Political Psychology*, 10 (2):287–308.
14. Foxman, P. (1976). Tolerance for Ambiguity and Self-Actualization. *Journal of Personality Assessment*, 40 (1):67–72.
15. Frenkel-Brunswik, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional perceptual personality variable. *Journal of Personality*, 18:108–143.
16. Greenstein, F. I. (1987). *Personality and Politics*. Princeton: Princeton University Press.
17. Golubović, Z. (2005). Authoritarian Heritage and Obstacles to Development of Civil Society and Democratic Political Culture. U: Vujadinović, D.; Veljak, L.; Goati, V.; Pavićević, V. (Eds.). *Between Authoritarianism and Democracy*. Belgrade: CEDET: (255–270).
18. Gurvitch, G. (1965). *Savremeni poziv sociologije*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće "Veselin Masleša".
19. Ilišin, V. (2002). Mladi i politika. U: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži: 155–202.
20. Johnson, S. D.; Tamney, J. B. (2001). Social traditionalism and economic conservatism: Two conservative political ideologies in the United States. *Journal of Social Psychology*, 141 (2):233–243.
21. Jost, J. T.; Glaser, J.; Sulloway, F. J. (2003). Political Conservatism as Motivated Social Cognition. *Psychological Bulletin*. 129 (3):339–375.
22. Kelman, H. C. (1972). Processes of opinion change. In: Cohen, J. B. (Ed.). *Behavioral Science and Consumer Behavior*. New York: The Free Press: 293–305.
23. Labus, M. (2005). Vrijednosne orijentacije i religioznost. *Sociologija sela*, 168 (2):383–408.
24. Lukić, R. D. (1987). *Formalizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed.
25. McFarland, S. G.; Ageyev, V. S.; Abalakina-Paap, M. A. (1992). Authoritarianism in the former Soviet Union. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (6):1004–1010.
26. McFarland, S. G., Ageyev, V. S.; Djintchaeadze, N. (1996). Russian authoritarianism two years after communism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (2):210–217.
27. McGuire, W. J. (1972). The current status of cognitive consistency theory. In: Cohen, J. B. (Ed.). *Behavioral Science of Consumer Behavior*. New York: The Free Press: 253–274.

28. Milas, G. (1998). *Korelacijska i eksperimentalna studija odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova, ličnosti i društvene poželjnosti*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
29. Milas, G. (2002). Mjerenje posvađanih sestara: dispozicijska objašnjenja u psihologiji ličnosti i socijalnoj psihologiji. *Društvena istraživanja*, 60–61 (4–5):577–601.
30. Miller, J.; Slomczynski, K.; Schoenberg, R. J. (1981). Assessing Comparability of Measurement in Cross-National Research: Authoritarian-Conservatism in Different Sociocultural Settings. *Social Psychology Quarterly*, 44 (3):178–191.
31. Muller, J. Z. (2001). Conservatism: Historical aspects. In: Smelser, N. J.; Baltes, P. B. (Eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier: 2624–2628.
32. Pennington, D. C. (2001). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada slap.
33. Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. New York: Basic Books.
34. Sekulić, A. (1990). *Bački Bunjevci i Šokci*. Zagreb: Školska knjiga.
35. Sekulić, D.; Šporer, Ž. (2006). Religioznost kao prediktor vrijednosnih orijentacija. *Revija za sociologiju*, 37 (1–2):1–19.
36. Stantić, A. (2006). Bunjevačka obiteljska zadruga – I. dio. Subotica: "Hrvatska riječ", br. 191, 13. listopada.
37. Suedfeld, P. (1997). Reactions to Societal Trauma: Distress and/or Eustress. *Political Psychology*, 18 (4):849–861.
38. Šiber, I. (1984). *Psihologija i društvo*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
39. Šiber, I. (1998a). Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu. U: Kasapović, M.; Šiber, I.; Zakošek, N. *Birači i demokracija*. Zagreb: Alinea: 51–71.
40. Šiber, I. (1998b). Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao*, 35 (4):193–209.
41. Šram, Z. (2000). *Ideološki obrasci i osobine ličnosti*. Subotica: Hrvatski kulturni centar "Bunjevačko kolo".
42. Šram, Z. (2001a). Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideološke matrice: slučaj Vojvodine. *Politička misao*, 38 (2):91–110.
43. Šram, Z. (2001b). Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini. *Migracijske i etničke teme*, 17 (4):353–375.
44. Šram, Z. (2001c). Religioznost i društvena svijest: analiza odnosa na uzorku građana Subotice. *Crkva u svijetu*, 36 (4):389–418.
45. Šram, Z. (2006). Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture. U: Mihailović, S. (ur.). *Pet godina tranzicije u Srbiji II*. Beograd: Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert: 200–218.
46. Šram, Z. (2007). *Društveni karakter, politička kultura i struktura ličnosti: komparativna analiza zagrebačkih i beogradskih studenata*. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
47. Šram, Z. (u tisku). Konstrukt socijalnog konzervativizma i stranačke preferencije: slučaj Srbije. *Politička misao*.
48. Tomkins, S. S. (1995). Ideology and affect. In: Demos, E. V. (Ed.). *Exploring affect: The selected writings of Silvan S. Tomkins*. New York: Cambridge University Press: 109–167.
49. Webster, D. M. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6):1049–1062.
50. Wilson, G. D. (1973). *The psychology of conservatism*. London: Academic Press.
51. Zvonarević, M. (1989). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
52. Žigmanov, T. (2006). *Hrvati u Vojvodini danas – traganje za identitetom*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Zlatko Šram*Croatian Academic Association**Section of sociology, psychology and political sciences, Subotica, Serbia**e-mail: sram.had@tippnet.co.yu***Cultural and political conservatism of the Croatian Bunjevci in Vojvodina****Abstract**

On a sample of the Bunjevci Croats in Vojvodina (the Republic of Serbia) we tried to find out (1) how sociodemography and declared religiousness are connected with cultural and political conservatism, (2) the impact of sociodemography and declared religiousness on latent dimensions of cultural and political conservatism, and (3) the anticipated significance of various dimensions of conservatism regarding preferences for different political options. The data reported here were obtained by standard survey methods on a sample of adult population in Subotica (N=489), where one half of subjects declared themselves Croats and the other half just Bunjevci. The results showed that the political-cultural pattern called "traditional authoritarianism and socialist-communist mentality" was more present in the poorly educated who declared themselves just Bunjevci and at the same time expressed a lower level of religiousness. Political conservatism or socialist-communist mentality, but not cultural conservatism, proved a significant indicator of preferred political options which negate the Bunjevci Croats' affiliation to the Croatian nation. Political-cultural conservatism of one part of the Croatian Bunjevci should be explained and understood by concepts of authoritarianism, intolerance of ambiguity, avoidance of uncertainty and dogmatism.

Key words: conservatism, traditional authoritarianism, socialist-communist mentality, political options, Bunjevci Croats, Vojvodina

Received on: May 2007

Accepted on: June 2007